
Úvodem k monotematickému číslu „Etnometodologické inspirace“*

Předmětem etnometodologie jsou každodenní metody užívané k uskutečňování sociálního řádu nebo také – z poněkud jiné perspektivy – metodické uskutečňování („dosahování“) rozpoznatelné uspořádanosti různých aspektů každodenního života.

Rozdíl mezi etnometodologickým a neetnometodologickým přístupem si můžeme ilustrovat v návaznosti na Nicka Llewellyna a Johna Hindmarshe [Llewellyn, Hindmarsh 2010: xi–xii] následujícím způsobem. Tito autoři na začátku své knihy věnované analýze organizací píší, že v případě pojmu organizace je možné si klást např. tyto otázky: Je organizace entitou nebo souborem procesů? Je možné zjistit, kde organizace končí a kde začíná? Lze tyto hranice určit na právním základě nebo snad na základě ekonomickém? Takové otázky vypadají jako čistě teoretické a snad by si je mohli klást specialisté působící v oboru „organizačních studií“ (či „managementu“). Ale s podobnými otázkami se vypořádávají, aniž je takto reflektují, všichni lidé ve svých každodenních praktických aktivitách. Vjdou například do obchodu s oděvy – a jsou v organizaci. Zde (a nikoli na ulici) se stávají nositeli sociální kategorie zákazník s normativně očekávanými aktivitami jako žádat o určitý druh zboží; přehrabovat se v něm a volit z několika možností; odcházet se zbožím do zkušební kabinky, a tedy dokonce mizet z očí personálu; přenášet zboží z jednoho místa na druhé, nicméně v rámci přesně vymezeného prostoru atd. Hranice organizace není tedy pro lidi záležitostí teoretickou, s níž by si na rozdíl od odborníků lámali hlavu, nýbrž záležitostí praktickou, kterou zvládají v konkrétních situacích. Lidé vědí o těchto hranicích, rozpoznávají je, jsou schopni o nich komunikovat, orientují se na ně ve svých aktivitách a jsou takto součástí organizace, resp. sami jsou organizací. Úkolem etnometodologie je pak analyzovat metody, jimiž lidé organizaci (včetně jejích hranic) ve svém praktickém uvažování a praktickém jednání (včetně aktivit verbálních) *uskutečňují*. Podstatné je to, že toto uskutečňování, ačkoli je vždy vázáno na zcela konkrétní interakční situaci, v zásadě neprobíhá chaoticky – všude je třeba předpokládat řád („order at all points“, jak by řekl Harvey Sacks, zakladatel etnometodologické konverzační analýzy). Garfinkel [1967: 11] to vyjádřil složitěji, ale v zásadě měl na mysli totéž: „Termínem ‚etnometodologie‘ označuji výzkum racionálních vlastností indexických výrazů a jiných praktických akcí jakožto situačně podmíněného uskutečňování organizovaných, důmyslných praktik každodenního života.“¹

* Při přípravě tohoto čísla jsem byl podporován Výzkumným záměrem MSM 0021620825.

¹ V originále: „I use the term ‘ethnomethodology’ to refer to the investigation of the rational properties of indexical expressions and other practical actions as contingent ongoing accomplishments of organized artful practices of everyday life.“

Etnometodologie vznikala a působila nejen jako specifické empirické studium nejrůznějších aspektů sociálního života (včetně praktikování samotné vědy), ale i jako specifický teoretický přístup k centrálním problémům sociálněvědních zkoumání či sociologie. Mnoho už bylo napsáno o tom, jak se H. Garfinkel vypořádával s Parsonsovou koncepcí sociálního jednání a sociální struktury a jak přitom užíval fenomenologickou sociologii A. Schütze. Od počátku také Garfinkel proklamoval, že přichází s novým pojetím sociálního řádu, radikálně odlišným od koncepcí spojovaných s Ě. Durkheimem, nicméně své pojetí formuloval na pozadí názorů Durkheimových (tak hned na první straně „Studies“ z r. 1967) a relativně nedávno svůj vztah k Durkheimovi učinil ústředním tématem celé knihy ([Garfinkel 2002]; blíže viz Lynch [2007], viz i mou recenzi v tomto čísle). Jak je známé z řady prací, dobová sociologie měla pro Garfinkelovy myšlenky různou míru pochopení. Problémy s recepcí etnometodologie však nepůsobila jen její radikální myšlenková odlišnost od „středního proudu“, ale i Garfinkelovo ezoterické vyjadřování. S ním mají problémy sociologové, jejichž mateřským jazykem je angličtina, natož sociologové mluvící jinými jazyky, a není vůbec náhodné, že překlad Garfinkelovy základní práce z r. 1967 existuje jen v několika málo jazycích. Další věcí byla nedostupnost řady základních etnometodologických textů, které kolovaly jen v užším okruhu přátel a známých – proslulým případem jsou přednášky H. Sackse, které byly vydány dlouho po jeho smrti (k jiným sociosémiotickým praktikám etnometodologie viz [Flynn 1991]).

I když některé samizdatové rysy etnometodologických publikací přetrvaly i do pozdější doby (viz např. první ročníky *Ethnographic Studies* nebo publikaci, v níž vyšel článek [Sharrock, Francis 2001]), situace se přece jen postupně měnila. Navzdory kritickým hlasům začaly být některé aspekty etnometodologie integrovány do neetnometodologických sociálních teorií (vliv tu měl zejména [Giddens (1976) 1994]) a zájem o ni rostl, což se projevilo i poptávkou velkých nakladatelství. Sacksovy přednášky o *uskutečňování* rozhovorů byly vydány prestižním nakladatelstvím Blackwell [Sacks 1992] a dodnes jsou bestsellerem; dodejme, že konverzační analýza se mezitím už natolik etablovala jako víceméně autonomní obor, že sami etnometodologové o ni ztrácejí zájem pro její neetnometodologičnost (jinak řečeno, dnešní konverzační analýza se v mnoha případech od Sacksova východiška hodně vzdálila). Etnometodologie se dostala do výuky sociologie a byly napsány přístupné a užitečné příručky, z nichž za zmínku určitě stojí „pozvání do etnometodologie“ [Francis, Hester 2004] nebo šířeji koncipovaná publikace Paula ten Have [ten Have 2004], který zasazuje etnometodologii do kontextu různých odnoží kvalitativního výzkumu, a nechává tak vyniknout její charakteristické rysy (podobně zaměřená je i starší, ale stále velmi cenná kniha [Schwartz, Jacobs 1979], jejíž četba je však náročnější). Už z toho je zřejmé, že sami etnometodologové (někdejší? aktuální? příležitostní? „situačně podmínění“?) píší obecné sociologické příručky a tak tu implicitně, tu explicitně budují pro etnometodologii široký sociologický kontext [viz i Hughes, Sharrock 2007 nebo Cuff, Sharrock, Francis 2006]. Zpřístupňování dnes už klasických etnometodologických textů (včetně

konverzační analýzy) vyvrcholilo aktivitou nakladatelství Sage, které v nedávné době vydalo tři čtyřdílné antologie studií z této oblasti: [Lynch, Sharrock 2003], [Drew, Heritage 2006] a [Sharrock, Lynch 2010]. Za zmínku také stojí, že nedávno byly publikovány dosud nevydané Garfinkelovy rané texty z konce 40. a začátku 50. let, které už zřetelně „anticipují“ etnometodologii; viz [Garfinkel 2006] a [Garfinkel 2008].

Recepce etnometodologie neprobíhala jen v anglofonních zemích, ale i jinde. Poměrně silná byla ve Francii, kde kromě původních studií vznikají i přehledové publikace [např. Coulon 2007 – ta byla dokonce přeložena do angličtiny] a rozsáhlé překlady: vedle klasických prací Garfinkelových [Garfinkel 2007a; Garfinkel, Sacks 2007] viz zejména Jayyusi [2010]. Také v Německu, hlavně díky činnosti Jörga Bergmanna [např. Bergmann 1988], získala etnometodologie své příznivce [srov. už Weingarten, Sack, Schenkein 1976]. Z pravidelně početného zastoupení japonských odborníků na mezinárodních etnometodologických konferencích je zřejmé, že relativně hodně příznivců má etnometodologie v Japonsku.

Cílem tohoto monotematického čísla, který byl formulován už ve výzvě k předkládání abstraktů článků (*Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 43 (5), 2007: 888), je vytvořit podmínky pro lepší recepci etnometodologie v České republice (popř. na Slovensku). To samozřejmě neznamená, že by někdejší i dnešní česko-slovenské teritorium bylo dosud „etnometodologicky zcela prázdné“. Připomeňme si stručně, co tu už vlastně máme. Necháme-li stranou různé nutně zjednodušující učebnicové a příručkové prezentace etnometodologie, máme tu několik zpráv o různých zahraničních etnometodologických konferencích či workshopech, několik recenzí, přeložených článků [např. Arminen 1999; ten Have 2003; Bjelić 2006], ale i článků původních [např. Kusá 1993; Bonková 2002; Nekvapil, Leudar 2003]. Máme tu však i osobitou teoretickou recepci Garfinkelových myšlenek [Kabele 1998] a sociologicky fundované rozborů českého etnometodologického „hnutí“, resp. „nehnutí“ – před rokem 1989 [Petrusek 2006] a po tomto roce [Konopásek 2005]. Do Prahy relativně často zajíždějí zahraniční etnometodologové [z poslední doby např. Francis 2010] a v r. 2006 se tu podařilo dokonce uspořádat mezinárodní etnometodologický workshop [viz Kaderka 2007]. Pokud mohu odhadnout, co je z etnometodologie v Česku a na Slovensku nejvíce osvojeno a nejčastěji používáno, pak to asi bude „členská kategorizační analýza“ (*membership categorization analysis*), jejíž základy byly položeny v Sackových přednáškách (viz už [Kusá 1999], dále zejm. práce O. Šmídové, z poslední doby např. [Šmídová 2008], dále také [Havlík 2009]). To ovšem neznamená, že takové práce jsou v první řadě či jen a jen etnometodologické. Nepochybně jsou však etnometodologií v té či oné míře *inspirovány*.

Taková je i většina příspěvků tohoto monotematického čísla *Sociologického časopisu*. Studie J. Lindbloom (= J. Bonkové) věnovaná (etno)metodám veřejné prezentace většinového a menšinového názoru se hlásí nejen k členské kategorizační analýze, ale i k diskurzní analýze, a to k tomu pojetí, které je propracováváno

(zčásti i v návaznosti na etnometodologii) na univerzitě v Loughborough.² Článek P. Kaderky a M. Havlíka o organizaci práce při vytváření televizních zpráv se řadí k jednomu z nejdynamičtější se rozvíjejících etnometodologických proudů označovanému jako „studia práce/pracovišť“ (*studies of work / workplace studies*), který svůj úkol vidí v zexplicitňování (mnohdy implicitních) profesionálních kompetencí. Autoři zároveň originálně navazují na Luckmannovu teorii žánrů a svou výzkumnou metodu charakterizují jako „etnometodologicky poučenou etnografii“³. K „studiím práce/pracovišť“ se hlásí i studie I. Hejhalové o výcviku vodičích psů a obecně soužití zvířat a lidí. Její přístup je v zásadě také etnografický a kromě etnometodologických pojmů využívá některé další pojmy jako „pozicování“ (R. Harré). Úplně jiný příklad etnometodologické inspirace představuje článek J. Kabeleho o heuristické strategii odborného výzkumu společenských záležitostí. V tomto případě nejde o etnometodologickou studii v tom smyslu, že by se analytik zaměřil na konkrétní případy odborného výzkumu a zjišťoval, co na jejich základě může objevit – naopak, je zde už napřed dána teoreticky specifikovaná agenda, a to ochrany práv dotčených odborným výzkumem při současném zachování jeho poznávací efektivity. Tato agenda je však formulována s pomocí centrálních Garfinkelových pojmů „reflexivity“ a „accountability“. V posledním článku J. Nekvapil a I. Leudar ukazují, jak se etnometodologie může zabývat i „velkými“ jevy, jako je historie, přestože se soustřeďuje na analýzu zcela konkrétních, praktických aktivit. V této studii je v popředí analýza konkrétních materiálů – politických prohlášení.⁴

Jak je tedy zřejmé, příspěvky v tomto monotematickém čísle jsou etnometodologické v různé míře; nejsou většinou „čistou“ etnometodologií, ale spíše předvádějí to, co se dá dnes v různých souvislostech s etnometodologií dělat – odtud i název celého čísla „Etnometodologické inspirace“.

Nedílnou součástí čísla je také část recenzní. Za výběrem recenzovaných publikací byl většinou nějaký záměr. Recenze mají samozřejmě ukázat, co je v etnometodologii a konverzační analýze aktuální, co a jak se zde „typicky“ zkoumá. Chtěl jsem však také předvést, jak široký záběr odborníci v této oblasti studia a uvažování (příležitostně?) mají.

Na závěr bych se rád na jednom příkladu ještě dotknul toho, jak se dělá etnometodologie v češtině. Jak už jsem uvedl výše, etnometodologické vyjadřování, zejména H. Garfinkela, je obtížné i pro rodilé mluvčí angličtiny. Hledání

² K složité a poměrně nepřehledné situaci ve výzkumné oblasti „Discourse Analysis“ viz [Nekvapil 2006].

³ Etnografie má v etnometodologii významné postavení. Není náhodné, že etnometodologicky orientovaný časopis vydávaný v Manchesteru se jmenuje *Ethnographic Studies*.

⁴ Pro toto monotematické číslo byla připravena i studie Tamah Sherman „Proselyting in First-Contact Situations as an Instructed Action“. Kromě etnografie zde autorka využívá konverzační analýzu, členskou kategorizační analýzu a etnometodologický pojem „instruované jednání“. Její studie bude publikována v anglickém vydání *Sociologického časopisu / Czech Sociological Review*, které vyjde ještě tento rok (číslo 6).

českých etnometodologických ekvivalentů není proto někdy jednoduché. To se týká i jednoho z centrálních pojmů „accountability“, resp. „accountable“. „Accountable“ znamená podle Garfinkela souhrnnou vlastnost, kterou lze vyjádřit jako „observable-and-reportable“ (tedy „pozorovatelný a reportovatelný/sdělitelný“). V textech českých autorů se pro „accountable“ užívají různé ekvivalenty a tak je tomu i v tomto monotematickém čísle. Původně jsem měl v úmyslu českou terminologii unifikovat, tedy prosazovat v zásadě jen jeden výraz tam, kde jich bylo k dispozici více. Nakonec jsem se ale rozhodl pro standardizaci terminologické plurality. K tomu mě přivedly dva důvody. Prvním z nich je výrazová, resp. pojmová mnohost, kterou najdeme u samotného Garfinkela. Ten výraz „accountable“ vysvětluje v různých textových souvislostech různě – jak už bylo uvedeno, jako „observable-and-reportable“, ale používá k tomu i jiná slova jako „tellable“, „recordable“, „storyable“ aj. Druhým důvodem je zkušenost, kterou jsme před časem udělali při překládání dvou Garfinkelových textů společně s J. Kabelem a M. Lošťákem (v r. 1997) – po řadě diskusí jsme se rozhodli pro to, že každý z nás bude dělat svou překladovou verzi a tyto tři verze budou platit jako rovnocenné. V tomto monotematickém čísle tedy čtenář najde pro anglické „accountable“ výraz „vykazatelný“ (u většiny autorů), „prakticky vysvětlitelný / objasnitelný“ (Lindbloom, Hejhalová, Nekvapil, Leudar), „řádně daný“ (Kabele). Osobně preferuji výraz „prakticky vysvětlitelný“ (v návaznosti na německé „praktisch erklärbar“ – tak u Bergmanna [1988]), neboť dává možnost se dobře vyrovnat i s anglickým substantivem „account“ (tedy „praktické vysvětlení“), i když uznávám, že „vykazatelný“ má také své přednosti (např. to, že umožňuje přirozené užití adverbialní, tedy „vykazatelně“). Ani jedno z uvedených řešení není patrně optimální, a budeme ho tedy dál hledat a o různých variantách dál diskutovat. Koneckonců nejde jen o slova, ale nutně také o interpretaci charakteristických rysů samotné etnometodologie. Za zmínku stojí, že dnes můžeme inspiraci hledat nejen ve zmíněných překladech německých a francouzských, ale i v překladech etnometodologických prací do slovanských jazyků; viz např. [Garfinkel 2007b].

Jiří Nekvapil

Literatura

- Arminen, I. 1999. „Vyprávění životních příběhů a etnometodologie.“ Pp. 73–86 in Z. Konopásek (ed.). *Otevřená minulost. Autobiografická sociologie státního socialismu*. Praha: Karolinum.
- Bergmann, J. R. 1988. *Ethnomethodologie und Konversationsanalyse*. Kurseinheit 1–3. Hagen: Fernuniversität Gesamthochschule in Hagen.
- Bjelić, D. I. 2006. „Francouzské líbání ‚reálného‘ a praxeologická terapie: etnometodologické vyjasňování nové francouzské teorie médií.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 42 (2): 403–427.
- Bonková, J. 2002. „Etnometodológia rušivého experimentu.“ *Biograf: Časopis pro biografickou a reflexivní sociologii* 9 (28): 43–58.

- Coulon, A. 2007. *L'ethnomethodologie*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Cuff, E. C., W. W. Sharrock, D. W. Francis. 2006. *Perspectives in Sociology*. London, New York: Routledge.
- Drew, P., J. Heritage (eds.). 2006. *Conversation Analysis* (SAGE Benchmarks in Social Research Methods). Volume I–IV. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Ethnographic Studies* [online]. Manchester: Manchester Metropolitan University, University of Manchester [cit. 14. 8. 2010]. Dostupné z: <www.socialsciences.manchester.ac.uk/disciplines/sociology/about/events/ethnography/journal>.
- Flynn, P. J. 1991. *Ethnomethodological Movement. Sociosemiotic Interpretations*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Francis, D. 2010. „On the Failure of ‚Critical Conversation Analysis‘: Gender, Talk and Critique.“ Přednáška v Sociolingvistickém semináři FFUK. Praha, 1. 6. 2010.
- Francis, D., S. Hester. 2004. *An Invitation to Ethnomethodology*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Garfinkel, H. 1967. *Studies in Ethnomethodology*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Garfinkel, H. 2002. *Ethnomethodology's Program: Working Out Durkheim's Aphorism*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Garfinkel, H. 2006. *Seeing Sociologically. The Routine Grounds of Social Action*. Boulder, CO: Paradigm Publishers.
- Garfinkel, H. 2007a. *Recherches en ethnométhodologie*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Гарфинкель, Г. 2007б. *Исследования по этнометодологии*. Санкт-Петербург: Питер.
- Garfinkel, H. 2008. *Toward a Sociological Theory of Information*. Boulder, CO: Paradigm Publishers.
- Garfinkel, H., H. Sacks. 2007. „Les structures formelles des actions pratiques.“ Pp. 429–474 in H. Garfinkel. *Recherches en ethnométhodologie*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Giddens, A. (1976) 1994. *New Rules of Sociological Method: A Positive Critique of Interpretative Sociologies*. Cambridge: Polity.
- Havlík, M. 2009. „Diskurzní praktiky křesťanských kazatelů při konstituování standardního relačního páru ‚my‘ – ‚oni‘.“ *Slovo a slovesnost* 70 (2): 83–99.
- Hughes, J. A., W. W. Sharrock. 2007. *Theory and Methods in Sociology. An Introduction to Sociological Thinking and Practice*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Jayyusi, L. 2010. *Categorisation et raisonnement moral*. Paris: Economica. (v tisku)
- Kábele, J. 1998. *Přerody. Principy sociálního konstruování*. Praha: Karolinum.
- Kaderka, P. 2007. „Etnometodologický workshop.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 43 (2): 485–488.
- Konopásek, Z. 2005. „Nesnáze s etnometodologií.“ *Biograf: Časopis nejen pro biografickou a reflexivní sociologii* 12 (38): 85–109.
- Kusá, Z. 1993. „Garfinkelov ‚Rušivý experiment‘ vo výuke sociológie.“ *Sociológia* 25 (1–2): 95–103.
- Kusá, Z. 1999. „Bělohradský, Doležal a budovanie oprávnenosti protivojnových postojov: Zmysel analýzy rozpravy.“ *Biograf: Časopis pro biografickou a reflexivní sociologii* 6 (17): 1–12.
- Llewellyn, N., J. Hindmarsh (eds.). 2010. *Organisation, Interaction and Practice. Studies in Ethnomethodology and Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lynch, M. 2007. „The Origins of Ethnomethodology.“ Pp. 485–515 in S. P. Turner, M. W. Risjord (eds.). *Philosophy of Anthropology and Sociology*. Amsterdam, Oxford: Elsevier.
- Lynch, M., W. Sharrock (eds.). 2003. *Harold Garfinkel* (SAGE Masters of Modern Social Thought). Volume I–IV. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.

- Nekvapil, J. 2006. „Úvodem k monotematickému číslu ‚Analýza promluv a textů, analýza diskurzu‘.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 42 (2): 263–267.
- Nekvapil, J., I. Leudar. 2003. „O českých masmédiích z etnometodologické perspektivy: romská identita v dialogických sítích.“ *Slovo a slovesnost* 64 (3): 161–192.
- Petrusek, M. 2006. „Prohraný zápas s andělem etnometodologie: Ohlédnutí k počátkům etnometodologie v Čechách.“ *Biograf: Časopis nejen pro biografickou a reflexivní sociologii* 13 (39): 53–69.
- Sacks, H. 1992. *Lectures on Conversation*. Malden, MA, Oxford, Carlton: Blackwell.
- Sharrock, W., D. Francis. 2001. „What is Ethnomethodology?“ Pp. 56–65 in B. Bamford (ed.). *Chomsky and His Critics*. Manchester: Language, Mind and Society. An „Alternative“ RAVEN (published by a group of Northern anarchists and academics).
- Sharrock, W., M. Lynch (eds.). 2010. *Ethnomethodology* (SAGE Benchmarks in Social Research Methods). Volume I–IV. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Schwartz, H., J. Jacobs. 1979. *Qualitative Sociology: A Method to the Madness*. New York, Toronto: The Free Press.
- Šmídová, O. 2008. „„Čekejte, až zavolám ...“ Jak se konstituují instituce nájmu slovy?“ *Biograf: Časopis nejen pro biografickou a reflexivní sociologii* 15 (45): 23–57.
- ten Have, P. 2003. „Predstava člena je jadrom veci. O úlohe členského vedenia v etnometodologickom výskume.“ *Biograf: Časopis pro biografickou a reflexivní sociologii* 10 (32): 3–29.
- ten Have, P. 2004. *Understanding Qualitative Research and Ethnomethodology*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Weingarten, E., F. Sack, J. Schenkein (eds.). 1976. *Ethnomethodologie. Beiträge zu einer Soziologie des Alltagshandelns*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.